

Фігель М. В.

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті розглядається проблема принципів правотворчості та багатоманітності підходів до їх класифікації. Також зроблено спробу проаналізувати різноманітні позиції щодо розуміння і класифікації цих принципів та запропонувати власний підхід до вирішення названої проблеми, що, на думку автора, дозволило б чіткіше систематизувати принципи правотворчості та полегшило б їх використання в правотворчій практиці.

Демократичний вибір України вимагає від неї гідні в державі склалась така ситуація, за якої зміни підходів до розуміння прав людини та громадяни нерідко позбавлені фактичної можливості реалізувати і захистити визнані Україною створення нових механізмів їх захисту. На сьогодні

і закріплені в її Конституції права і свободи. Це пов'язано, зокрема, і з недосконалістю нормативно-правової бази, однією з причин якої є неналежне осмислення та недотримання принципів правотворчості.

Перш ніж перейти до аналізу підходів до їх класифікації, слід відповісти на запитання: що ми вкладаємо в поняття «правотворчість» та «принципи правотворчості»?

Правотворчість за своїм характером і кінцевим результатом ми розглядатимемо як форму державної діяльності (безпосередньої чи опосередкованої (шляхом санкціонування)), що здійснюється уповноваженими суб'єктами, виступає як певний засіб управління суспільством, відбувається в межах відповідних процедур, а її результат є показником цивілізованості і демократичності суспільства і держави.

Щодо визначення поняття «принципи правотворчості» в науковій літературі існують різні підходи. Ще О. В. Міцкевич [1] у своїх працях писав, що втілення волі народу в законі, в загальнообов'язкових правилах суспільної поведінки - правові норми, які складають зміст правотворчої діяльності, є процесом, що здійснюється на ґрунті певних принципів, тобто в суворій відповідності з тими керівними, основоположними ідеями, які зумовлюють єдність і загальну спрямованість вказаної діяльності.

У свою чергу, В. С. Нерсисян визначає принципи правотворчості як засадничі вимоги, яким повинна відповідати розвинута (в правовому і загально-соціальному розумінні) діяльність держави щодо встановлення норм позитивного права [2].

С. О. Комаров зазначає, що правотворча діяльність з необхідністю має виходити з певних принципів, основних ідей, організаційних начал, що зумовлюють сутність, найбільш характерні риси та властивості цієї діяльності [3].

Однак, найчастіше під принципами правотворчості розуміють основоположні ідеї, реалізація яких забезпечує якість та ефективність правотворчого процесу [4].

Далеко не однозначними є підходи до класифікації принципів правотворчості. Серед них виділяється безліч ідей - від справді вагомих для правотворчості до незначних і, по суті, другорядних.

Таке розмаїття підходів до класифікації і виокремлення принципів правотворчості зумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. До об'єктивних причин належать: складність явища та його пізнання, багатоманітність форм і видів правотворчості, а також багатоманітність

факторів, що впливають на правотворчість. Суб'єктивні причини пов'язані насамперед з індивідуальними смаками тих чи інших науковців, про що йтиметься далі.

Знову повертаючись до думок О. В. Міцкевича, можна сказати, що для правотворчої діяльності притаманний ряд принципів, але не всі вони можуть вважатись основними. Основними він називав лише такі начала, ідеї, які, *по-перше*, віддзеркалюють головні, об'єктивно необхідні сторони і прояви правотворчості, *по-друге*, характеризують стійкі, закономірні відносини і зв'язки в процесі правотворчості, і, *по-третє*, уособлюють у своєму змісті конкретні риси і особливості правотворчості [5].

Дослідивши численні варіанти класифікації принципів правотворчості, можна зробити висновок, що традиційно (в усіх дослідників і науковців, що звертались до зазначеного питання) виділяються два принципи, а саме *принцип демократизму і принцип законності*. Зокрема в уже згаданій праці, О. В. Міцкевич відносив їх до основних принципів правотворчості, які одночасно збігаються із загальними принципами права.

Часто згадується серед принципів правотворчості також принцип *науковості*. Однак, не всі науковці його виділяють як самостійний [6].

Автори, які виділяють *принцип науковості* [7], вказують, що цей принцип передбачає, що кожен законопроект має бути науково обґрунтованим, базуватися на достатньо відпрацьованих теоретичних знаннях, концепціях, принципах. Інші дослідники вказують, що основні вимоги до принципу наукового характеру правотворчості, а також його зв'язку з правозастосовчою практикою зводяться до того, що законопроект готується не просто сам по собі, довільно, а при ретельному аналізі соціально-економічної ситуації в країні, політичної ситуації, потреб у правовому регулюванні тих чи інших сторін суспільного життя, доцільності подібного регламентування і т. д. [8]

Досить часто дослідники визначають елемент науковості в правотворчості як такий, що полягає в ефективному використанні досягнень юридичної та інших наук. Науковість має використовуватися для того, щоб за її допомогою відкривати основні *закономірності* і потреби суспільства, для вираження їх як юридичних рішень. Цей принцип вимагає знання практики, стану суспільства і державно-правової дійсності, наукового розуміння об'єктивних *закономірностей* суспільного розвитку [9].

Не вдаючись тут до аналізу можливостей виявлення закономірностей у соціальному житті,

значимо лише, що право і правотворчість не зводяться до наукового пізнання. Як слушно зазначає М. І. Козюбра, пізнання хоч і складає певний базис права, його найглибіннішу характеристику, проте не вичерпує всієї його суті як специфічного способу світосприйняття. Пізнавальний момент у праві, його «інтелектуальна» цінність підпорядковані головній, регулятивній, а точніше оціночно-імперативній функції (хоч у низці випадків можуть мати і самостійне значення). Специфічна функція права полягає не в тому, щоб пояснювати закони і механізми соціального розвитку, озброювати людей науковими знаннями, а в тому, щоб регулювати суспільні відносини. Інакше кажучи, знання в праві важливі не самі по собі. Вони набувають значення, лише пройшовши через призму правових і моральних цінностей (аксіологічного підходу), тобто існують у перетвореному вигляді [10].

Також часто зустрічається виділення такого принципу (інколи його поділяють на два) як *використання правового досвіду і його зв'язок з правозастосовчою практикою* [11].

В. К. Бабаєв об'єднує *принцип науковості та принцип використання правового досвіду і його зв'язок з правозастосовчою практикою* в один принцип, а саме - *принцип наукового характеру правотворчості і його зв'язку з правозастосовчою практикою* [12].

І. Н. Сенякін [13] серед принципів правотворчості виділяє також принцип *професіоналізму*. Цей принцип він прямо і безпосередньо пов'язує з якістю правотворчості, ефективністю механізму прийняття державних рішень.

Робота над вдосконаленням правотворчого процесу, на думку І. Н. Сенякіна, повинна здійснюватись постійно і в кількох напрямках. По-перше, необхідне довготермінове і короткотермінове планування законопідготовчих робіт; по-друге, необхідні єдині правила (у вигляді спеціального закону) розробки і оформлення проектів законів і підзаконних актів; по-третє, потрібна незалежна наукова експертиза внесених на розгляд парламенту законопроектів; по-четверте, потрібно провести юридичне навчання парламентарів правил законодавчої роботи.

Таке трактування принципу професіоналізму дозволяє піддати сумніву необхідність виділяти окремо такі принципи правотворчості, як *виваженість підходів, системність, техніко-юридична досконалість, оперативність, плановість та деякі інші*.

Зокрема, принцип *системності* виділяє В. С. Нерсесянц. Він зазначає, що в силу системності права усі нововстановлені норми по-

винні належним чином узгоджуватись з усією чинною системою норм, щоб зайняти в цій системі своє особливе місце і здійснювати відповідну регулятивно-правову функцію [14].

Окрім принципів наукової обґрунтованості, системності і професіоналізму, В. С. Нерсесянц виділяє також принципи *правового прогресу, правової легітимності та загальносоціальної легітимності* [15].

На нашу ж думку, такі вищезпропоновані принципи правотворчості, як науковість та професіоналізм, який у свою чергу охоплює також зв'язок з правозастосовчою практикою, слід розглядати як елементи єдиного принципу - науковості та професіоналізму в правотворчості.

Досліджуючи підходи до класифікації принципів правотворчості, можна звернутись до ідей О. Ф. Скакун, яка виділяє дві групи принципів правотворчості: загальні і спеціальні. Загальні принципи правотворчості - незаперечні основні вимоги, що виражають її сутність: гуманізм, демократизм, гласність, законність, науковість, системність. До спеціальних принципів правотворчості відносять: оперативність, поєднання динамізму і стабільності, плановість, старанність і скрупульозність підготовки нормативних актів, професіоналізм, техніко-юридична досконалість, урахування місцевого досвіду [16].

Принцип *гуманізму* виокремлює А. М. Колодій, зазначаючи, що суть цього принципу полягає в тому, що нормативно-правові акти повинні формулювати і захищати загальнолюдські цінності, природні права людини, створювати умови і механізми їх реалізації. Адже людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Окрім цього принципу та уже згадуваних дослідник виділяє і такі: принцип *правності*; юридичної формалізованості; врахування специфіки предмета, методу регулювання, властивих кожній галузі права; об'єктивної оцінки можливостей чинної правової системи і її співвідношення з іншими системами; використання засобів і прийомів юридичної техніки тощо [17].

Серед інших принципів правотворчості в юридичній літературі знаходимо такі: виконуваність [18], народний характер правотворчості [19], справедливість [20], сувора диференціація правових повноважень [21] та ін.

Незважаючи на численну кількість запропонованих принципів правотворчості, в наукових працях майже не знаходимо *принципу гармонізації національного законодавства України*

з європейськими стандартами. Варто наголосити, що дотримання цього принципу сприятиме забезпеченню єдиних підходів до правотворчості, врахуванню європейських стандартів у процесі правотворчості, підвищенню якості проєктів нормативно-правових актів та ін.

На основі наведеного викладу можна запропонувати такий перелік принципів правотворчості: *принцип демократизму, принцип законності, принцип науковості та професіоналізму,*

принцип гуманізму, принцип гармонізації національного законодавства України з європейськими стандартами.

Варто також зауважити й те, що усі виділені вище принципи правотворчості повинні враховуватись у процесі правотворчості сукупно. Лише так вони матимуть позитивний результат і сприятимуть побудові правової держави й формуванню громадянського суспільства.

1. Правотворчество в СССР / Под. ред. проф. А. В. Мицкевича, М.: Юридическая литература, 1974.- С. 84.
2. *Нерсесянц В. С.* Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов,- М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА.- М., 2001.- С. 419.
3. *Комаров С. А.* Общая теория государства и права: Учебник.- 3-е изд., переработанное и дополненное.- М.: Юрайт, 1997.- С. 237.
4. Общая теория права / Под ред. В. К. Бабаева - Нижний Новгород, 1993.- С.306.
5. Правотворчество в СССР / Под. ред. проф. А. В. Мицкевича. М.: Юридическая литература, 1974.- С. 86
6. Теория государства и права. Курс лекций / Под. ред. М. Н. Марченко.- М.: ЗЕРЦАЛО, 1998.- С. 405.
7. *Венгеров А. Б.* Теория государства и права: Учебник для юридических вузов.- 3-е изд.- М.: Юриспруденция, 1999,-С. 414.
8. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько.- 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001.- С. 414.
9. *Колодій А. М.* Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. К., 1998.-С.281-282.
10. *Козюбра М. І.* Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права) / Проблеми філософії права. Том 1.- Київ-Чернівці: Рута, 2003.- С. 29-30.
11. Теория государства и права. Учебник / С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский и др.; под ред. С. С. Алексеева.- М., 1998.- С. 232-233.
12. Общая теория права / Под ред. В. К. Бабаева - Нижний Новгород, 1993.- С. 308.
13. Теория государства и права, курс лекций / Под. ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2001.- С. 413.
14. *Нерсесянц В. С.* Вказ. праця.- С. 420-421.
15. Там само.- С. 419-420.
16. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос.- Харків: Консум, 2001.- С.295-296.
17. *Колодій А. М.* Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.- К., 1999.- С. 28.
18. *Венгеров А. Б.* Вказ. праця.- С. 414.
19. Общая теория права / Под ред. В. К. Бабаева.- Нижний Новгород, 1993,- С. 306.
20. *Лазарев В. В., Липень С. В.* Теория государства и права: Ученик для вузов.- 2-е изд., испр. и доп.- М.: Спарк, 2000.- С. 279.
21. *Комаров С. А.* Вказ. праця.- С. 240.

M. Figel

THE PRINCIPLES OF LAWMAKING AND MAIN APPROACHES TO THEIR CLASSIFICATION

The article is concerned with the principles of lawmaking and the variety of approaches to their classification. The author makes an attempt to analyse different points of view on comprehension and classification of these principles, as well as proposing her own approach to the solution to the problem, which would allow the principles to be systematized in more precise way and facilitate their application in lawmaking process.